Forfatteren beskriver de store endringene i medisinen som skjedde på slutten av 1800-tallet, hvor etableringen av bakteriologien og antiseptikken sto sentralt. Dessverre drøfter han i liten grad hvilken rolle eller påvirkning marinelegene hadde på denne utviklingen. På det hygieniske området var sannsynligvis skipsmedisinen i front, noe som kunne vært drøftet. McLean sammenlikner helsetilstanden i Royal Navy med helsetilstanden i handelsmarinen og viser at helsetilstanden var vesentlig bedre i marinen. Det kunne vært interessant med en grundigere drøfting av årsakene til denne forskjellen. Han sammenlikner heller ikke helseforholdene i Royal Navy med andre mariner. Komparative studier mellom forskjellige mariner på 1800-tallet kunne sannsynligvis kastet lys over i hvilken grad institusjonelle forhold hadde innvirkning på helseforholdene.

Surgeons of the fleet er meget leseverdig og gir et unikt innblikk i de utfordringene en internasjonal organisasjon som Royal Navy sto overfor – og håndterte – på 1800-tallet.

Jan Knudtzon Sommerfelt-Pettersen
Saniteten i Sjøforsvaret

Fin bok i puslete format

Giorgio Bordin, Laura Polo D'Ambrosio

Medicine in art

383 s, ill. Los Angeles, CA: Getty Publications, 2010. Pris USD 25
ISBN 978-1-60606-044-5

Kunst og medisin har mange felles møtepunkter. Som unge legestudenter hørte vi stadig at «observasjonsevnen oppøves gjennom studiet». Evnen til å se må oppøves både for medisinerne, kunstnere og kunsthistorikere.

Boken er skrevet av en italiensk lege, Giorgio Bordin, indremedisiner med spesialitetene hematologi og immunologi, og en kunsthistoriker, Laura Polo D'Ambrosio. Kapitlene er tematisk oppbygd. Forskjellige medisinske emner illustreres med malerier fra antikken til i dag. Bakerst er det en liste over alle emnene. Man kan mistenke at kapitlene er brukt som innledning til forelesninger om de forskjellige temaene.

Det meste er selvsagt figurative malerier, men det er også en del tegninger og grafikk og et enkelt stillbilde fra en film; sykehusgangen i et psykiatrisk sykehus. Man finner

mye medisinhistorie, beskrivelse av mange tilstander, fra dverger og podagra til moderne operasjonssaler og god sykepleie og omsorg, alt satt i en historisk og sosial sammenheng. Middelaldermalerier er satt sammen med moderne malerier. Dette viser at problemene kan være de samme i dag.

Legerollen er godt beskrevet, fra sykebesøk til utføringen av autopsi, stråleterapi av kreft og kirurgisk behandling. Forfatterne er opptatt av forholdet mellom pasienter og behandlere, og det er for øvrig en bra samling av legekarikaturer og tannlegebilder. Men hvorfor er tannverk så morsomt?

De fleste av bildene kan man se i europeiske museer, en del i USA. Over 200 kunstnere er representert, mange med flere bilder. Norge er representert med åtte Edvard Munch-malerier og to av Christian Krohg. Kunstverkene favner fra antikke steler til bilder av Moder Teresa fra 1974. Det nyeste bildet er av båtflyktninger fra 2008, *Mare Norstrum*, av den italienske kunstneren Nicola Villa. Det gjør inntrykk.

Layouten er ganske fiks. Kapitlene åpner med et hovedbilde og en medisinhistorisk forklaring. Et utsnitt av hovedbildet brukes så som vignett på etterfølgende underkapitler og andre bilder med samme tema. Til siden for bildene er det korte kunsthistoriske og medisinske kommentarer.

Hvor godt opplegget fungerer, kan man se i det siste kapitlet, som handler om å se «the human dimension of illness». Kapitlet innledes med Christian Krohgs maleri *Syk pike*. Et utsnitt av pikens øyeparti brukes så i innledningen til underkapitlene som handler om å se temaene ensomhet, fengsel, tålmodighet, tilstedeværelse og palliativ omsorg.

Opplegget er praktfullt, men dette er en paperback med flere problemer. For det første gjelder det størrelsen på bokstavene i sidekommentarene til bildene. Jeg som bruker briller med styrke + 3 når jeg leser, må her frem med forstørrelsesglasset. Et annet problem er at størrelsen på bildene ikke er oppgitt. Gamle kirkemalerier med masse detaljer har frimerkestørrelse. Og til slutt, språket: Boken er oversatt fra italiensk til et litt knudrete amerikansk. Jeg kunne også ha ønsket meg en mer uttalt kunsthistorisk vurdering med en plassering av bildene i kunsthistorien.

Hvis denne boken hadde hatt dobbel sidestørrelse med samme innhold, ville det vært en flott kunsts bok. Likevel anbefaler jeg den både for leger og kunsthistorikere. Den er svært innholdsrik og viser på en god måte hvordan legers og kunstners blikk har supplert hverandre gjennom tiden.

Ingegerd Frøyshov Larsen
Oslo

Menneskehetens største svøpe

Flurin Condrau, Michael Worboys

Tuberculosis then and now

Perspectives on the history of an infectious disease. 243 s, tab, ill. Quebec: McGill-Queen's University Press, 2010. Pris CAD 95
ISBN 978-0-7735-3601-2

Denne boken er interessant lesning for alle som er interessert i historie generelt, medisinsk sosialhistorie og tuberkulose som fagfelt. I og med at det er en antologi, der mange forfattere har bidratt, veksler språk og form en

god del; fra et sosiologisk og historisk perspektiv til mer medisinsk-faglige og epidemiologiske synsvinkler der et vanlig publikum vil ha vanskeligere for å henge med. Intensjonen er å trekke lange linjer i tuberkulosens historie og gi innblikk i dens rolle, både som sykdom og fenomen i samfunnet. Hvert kapittel har nærmest form av en trykt forelesning med tettpakket tekst. I hele boken forekommer kun fire illustrasjoner og tre tabeller. Det er fyldige referanselister til hvert kapittel.

I det første kapitlet beskriver forfatterne hvordan måten historikerne beskriver tuberkulose har endret seg gjennom tidene. Noen har vært opptatt av å skildre medisinsk fremgang på området, andre av tuberkulosen som metafor, hvordan samfunnets syn på tuberkulose bestemmer måten tuberkulosepasienter blir behandlet på, og måten de erfarer sin sykdom. Et viktig perspektiv blir da det narrative, fortellinger om enkelt-pasienters tragiske erfaring med sykdommen. Her finnes et rikholdig materiale, både i kunst, litteratur og på film, som viser at den skrekk og elendighet som sykdommen har spredt opp igjennom historien, knapt kan overdrives. Men ikke minst filmmediet er også blitt brukt til opplysning og forebygging, ofte med et narrativt preg med utgangspunkt i personlige historier.

Et helt kapittel er viet «Patient Zero», *New York Posts* fiktive hjemløse narkoman. Forfatterne bruker ham for å skildre den omfattende epidemien med den resistente, høyvirulente nye tuberkulosen som herjet New York i begynnelsen av 1990-årene. Sanatorieperioden vies også betydelig plass. Her finner vi både sosiologisk analyse, der man retter søkelyset mot hva slike «Goffmanske totale institusjoner» gjør med enkeltmennesket, og epidemiologiske perspektiver. Det generelle sosiale stigmaet drøftes også, ikke minst hvordan man i Vesten har endret syn på tuberkulose

fra en sykdom som rammet nesten hver eneste familie, til å bli forbundet med immigranter, fattige og hjemløse. De siste kapitlene er viet de historiske årsakene til at sykdommen har gått radikalt tilbake i Vesten. Ikke minst understreker forfatterne at å få en effektiv behandling ble en viktig del av arbeiderbevegelsens kamp for sosial rettferdighet.

Boken har en lang rekke interessante perspektiver. Det er dens styrke og svakhet. Den spriker i mange retninger uten noen klar rød tråd, samtidig som den gir mye verdifull innsikt og grunnlag for refleksjon over tuberkulose – som på mange måter har vært, og fortsatt er, menneskehetens største svøpe. Det største problemet er at forfatterne nesten utelukkende tar utgangspunkt i Vesten og knapt nevner at resistent tuberkulose faktisk er på fremmarsj i store deler av verden. Tuberkulosens historie er ikke ferdigskrevet, vi går tvert imot sannsynligvis inn i det viktigste kapitlet.

Dag Gundersen Storla

Infeksjonsmedisinsk seksjon
Lovisenberg diakonale sykehus

Engelsk på ekte vis

Conrad Keating

Smoking kills

The revolutionary life of Richard Doll. 495 s, tab, ill. Oxford: Signal Books, 2009. Pris GBP 18
ISBN 978-1-904955-63-0

Boken med den krystallklare tittelen *Smoking kills* er biografien til en dominerende skikkelse i moderne medisinsk forskning (1). Undertittelen *The revolutionary life of Richard Doll* er tvetydig, men dekkende for Richard Dolls

(1912–2005) revolusjonære og revolusjonerende liv.

Som ung medisinstudent ble Doll, på tross av sin overklassebakgrunn og borgerlige utdanning, fenget av sosialismen. Det var først etter den sovjetiske invasjonen i Ungarn i 1956 at han sa farvel til sin kommunistiske overbevisning. Som andre likesinnede engasjerte han seg sterkt for sosialismen og mot fascismen, og da andre verdenskrig kom, meldte han seg som nyutdannet lege til tjeneste. Ett utfall av krigen var at Doll måtte fjerne en nyre pga. tuberkulose, et annet at krigsinnsatsen forpurret hans kliniske innsats hjemme. Det kan medisinfaget på mange måter være takknemlig for.

Forsker, lærer, sakkyndig

I 1948 var den registrerte dødeligheten blant menn for første gang høyere for lungekreft enn lungetuberkulose. Det medførte en dreining i forskningen i retning av ikke-infeksiøse, kroniske og potensielt livstruende tilstander og falt sammen med Dolls revolusjonerende karriere.

Richard Doll brukte sitt talent for matematikk og statistikk til å studere lungekreft blant ansatte i asbestindustrien. Deretter spilte han en sentral rolle i den første randomiserte kliniske studien i sitt slag. Det gjaldt bruken av streptomycin i behandlingen av tuberkulose, senere også i kombinasjon med paraaminosalisytsyre (PAS). Men hans livslange innsats var fremfor alt knyttet til kohortstudien av røykevaner og helseutfall blant mannlige britiske leger, som han ledet fra tidlig på 1950-tallet. Doll deltok aktivt frem til resultatene av 50-årsoppfølgingen forelå året før han døde. Da var bare vel 6 000 av de over 30 000 opprinnelige deltakerne fortsatt i live, og Doll var en av dem. Dolls egen mentor, Austin Bradford Hill (1897–1991), og hans adept Richard Peto (f. 1943), er begge uløselig knyttet til studien som entydig viser at røyking er årsaken til et stort antall alvorlige sykdommer og utallige tapte leveår.

Dolls navn er også knyttet til senskadene etter radioaktiv eksponering, dvs. etter røntgenbehandling av pasienter med kroniske leddsykdommer, blant overlevende etter Hiroshima-katastrofen og de over 20 000 australske veteranene som hadde deltatt i atombombeprovene i Stillehavet. Det omfattet også aktiviteten rundt kjernekraftverket i Sellafield i Skottland.

Det skjedde en omveltning i Richard Dolls liv da han rundt 1970 forlot London og ble Regius (kongelig) professor i medisin ved universitetet i Oxford. Som den første epidemiolog i stillingen hadde han i starten vansker med å bli akseptert av «the old boys» i klinikken, men under hans ledelse skjedde store endringer i organiseringen av medisinstudiet, inkludert etableringen av det helt nye Green College for medisin. Den offisielle åpningen av Richard Dolls hus i Oxford skjedde få uker etter hans død.

I kraft av sin kompetanse opptrådte Richard Doll regelmessig som ekspertvitne i erstatningssaker som gjaldt påviste og antatte skader fra tobakksrøyking og radioaktiv stråling. Oftest sto han på saksøkerens side. Med sin akademiske klarhet var han en respektert aktør og fryktet motstander. For Doll var den vitenskapelige sannheten det viktigste, men han agiterte så å si aldri for sitt syn. I stedet lot han fakta tale for seg og overløt fortolkningene og konklusjonen til andre, enten det var rettens formann eller helseministeren.

Nobelkomiteens unnlattelsessynd

Boken er inndelt etter de tematiske avsnittene i Richard Dolls liv. Den støttes av et omfat-

tende kildegrunnlag og er morsom og inspirerende å lese. Leseren får en overveldende innsikt i sosialmedisinens og epidemiologiens historie i engelsk versjon fra 1930-tallet og utover. Et vell av personer og begivenheter omtales, og tidvis må leseren virkelig holde på hatten for å følge med i svingene. Forfatteren beskriver og siterer direkte navngitte personer uten at det virker nærgående, avslørende eller skandaliserende. Fotnoter og anekdoter florerer. De gir ekstra liv til fremstillingen og bidrar til å tegne bildet av Richard Doll som én av mange sentrale skikkelser som deltok i et intelligent, aktivt og konstruktivt samspill til beste for folkehelsen i den britiske velferdsstatens første år.

Mangfoldige millioner personleveår er blitt spart takket være Richard Dolls forskning. Jeg vet at han ble nominert til nobelprisen i medisin flere ganger. Doll kan nok så sikkert beskrives som verdens ledende epidemiolog på 1900-tallet. Når han etter nærmere seks tiårs innsats aldri fikk prisen, er det lite trolig at «De Aderton» vil se i retning dette faget med det første. Det er i så måte deres blinde flekk.

Alle med interesse for klinisk og epidemiologisk forskning vil kunne glede seg over boken om Richard Doll. Det mest spennende er å oppdage at hans tilnærming til problemstillingene fortsatt er høyst aktuell.

Geir W. Jacobsen

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Litteratur

1. Leira HL. Sir Richard has entered the building... Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121: 2219.

Med nese for lukt

Christopher H. Hawkes, Richard L. Doty

The neurology of olfaction

244 s, tab, ill. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Pris GBP 45
ISBN 978-0-521-68216-9

Luktesansen ble utviklet for 550 millioner år siden og har en uhyre kompleks nevroanatomisk organisering som er helt annerledes enn våre øvrige sanse-systemers. Det er bl.a. det eneste sanse-systemet som kommuniserer

direkte med cerebral cortex uten å gå veien om thalamus. I likhet med den andre av våre to kjemiske sanser, smakssansen, har luktesansen tradisjonelt hatt en noe «annenrangs» posisjon i klinisk medisin, sammenliknet med våre øvrige sanser. Ingen som